

Boje spojenců v tundrách roku 1918—1919.

V červnu r. 1918 vysadila spojenecká eskadra v murmaňském přístavu u Ledového moře anglický oddíl, který obsadil murmaňský přístav, důležité body města Murmańska a blízké městečko Kolu (podle tohoto městečka nazývá se poloostrov Kolským).

V Murmaňsku bolševického vojska nebylo, a proto murmaňský sovět byl nucen konstatovati pouze fakt, aniž by se mohl okupaci opřít, zvláště když ruské křížáky „Askold“ a „Česma“, v přístavu kotvící byly spojenci zabráný. Potom byla jedna anglická rota posunuta dále na jih po murmaňské dráze směrem na Kem. Jeden srbský ešelon, který tehdy jel tudy z Oděsy na makedonskou frontu, byl zadržán, podřízen anglickému velení a obsazena jím důležitá stanice a přístav Kandalakša u Bílého moře. Druhý srbský ešelon ponechán byl zatím v Murmaňsku.

Místní sověty byly bezmocné a vláda komisařů v Moskvě omezila se zatím na papírové protesty. Boje s Čechoslováky vyžadovaly totiž veškerého jejího vojska, a k zjevnému nepřátelství se spojenci vlastně dosud nedošlo.

Mezitím — v červenci 1918 — vyloďeno bylo v přístavu murmaňském ještě vojsko francouzské (zatím jeden prapor).

Celá tato akce spojenců byla přípravou k aktivnímu vystoupení. Situace před započítím operací byla tato: Pozemní vojsko skládalo se přibližně ze 4000 Angličanů (většinou technické zbraně), 1000 Francouzů, 1000 Srbů. Tak zvaný Slavjano-britanský legion byl tehdy v začátcích a čítal jen několik desítek ruských dobrovolců. Rovněž polský oddíl, sestavený z polských uprchlíků z Ruska, byl teprve v začátcích. Pozemní vojsko bylo rozloženo po murmaňské dráze od stanice a bělomořského přístavu Kemi až po Ledové moře. Většina však byla v Murmaňsku. Mimo to jedna srbská rota obsadila pobřežní klášter „Pečengu“. Loďstvo skládalo se z několika křížáků (francouzské křížáky „Admirál Ob“, „Antentive“, americký křížák „Olympia“, ukořistěné ruské křížáky „Askold“ a „Česma“) a z několika menších bitevních lodí anglických.

Operace se započaly výpravou po moři proti městu Archangelsku dne 1. srpna roku 1918. Pozemní vojsko vezeno bylo na parnicích „Stephen“ a „Kasala“ a jako ochrana doprovázela expedici většina eskadry z murmaňského zálivu (německé ponorky objevily se až v těchto končinách).

Dne 3. srpna 1918 přiblížila se výprava k Archangelsku. Při jejím objevení zosnovaly protibolševické živly v Archangelsku povstání proti bolševikům, takže boj o město byl velice krátký. Bolševici ustoupili na jih na dráhu Archangelsk—Vologda až ke stanici Tundře. Druhá jejich část, ustupující po severní Dvině, zabrala ty nejlepší říční parníky. Spojenecká expedice zajela i s válečnými loďmi do ústí Severní Dviny, do přístavu Bakarica. Zde bylo vyloďeno vojsko, které okamžitě počalo pronásledovati ustupující bolševiky.

Takto byly zahájeny boje v tundrách, boje v polárních končinách, v nichž do této doby vlastně žádná armáda nebojovala. Pokusím se vylíčiti charakter těchto bojů. Dříve však pro celkový přehled předešlu ještě další informace:

Po obsazení Archangelska vzat byl též přístav Oněga, přístav Mezeň a ústí řeky Pečory. Postupně ustavily se tyto od sebe oddělené fronty: 1. Fronta na murmaňské dráze, 2. fronta na řece

Oněže, 3. fronta na dráze Archangelsk—Vologda, 4. fronta na Severní Dvině, 5. fronta na řece Mezeni, 6. fronta na řece Pečore. Vrchní velitelství nad všemi frontami bylo v Archangelsku (anglické).

Se vzrůstající působností boje bolševiku a s jejich vzrůstajícím odporem rostl též počet spojeneckých vojsk, takže z jara r. 1919 bylo na ruském severu podle soukromých informací asi 10.000 Angličanů, 3000 Američanů, 2000 Francouzů, 1000 Jihoslovanů, 1000 Italů, 350 Poláků, asi 10.000 mobilisovaného domácího vojska, slaveno-britanský legion, který nábořem dobrovolců v archangelské oblasti vzrostl asi na pluk, a 20 Čechoslováků. Nejčetněji obsazena byla severodvinská fronta (velitel generál), neboť zdejší kolona probíjela se na Kotlas a Vjatku vstříc Čechoslovákům, postupujícím od Jekatěrínburku na severozápad. Též silně obsazena byla později fronta na murmaňské dráze. Velitelem všech vojsk a všeho loďstva byl nejprve anglický generál Poole, později generál Ironside. Velitelem na Sev. Dvině byl nejprve anglický generál Finlayson, po něm generál Graham. Vojska byla promíšena. Na příklad: Na Severní Dvině byli Angličané (Skotové a liverpoolský pluk), Američané (dva prapory), ruští dobrovolci (dva prapory), 150 Poláků a mobilisované ruské vojsko (2 prapory). Dělostřelectvo zde bylo kanadské. Francouzi byli většinou na frontě na dráze Archangelsk—Vologda, Jihoslované na murmaňské frontě, Italové v městečku Kola.

Podmínky, za nichž bylo nutno bojovat, byly kruté. Terén byl většinou silná nebo slabší tundra. Silná tundra je vůbec neprostupnou překážkou. Stala se též hrohem velikému počtu vojinů. Slabá tundra pokryta jest zakrnělým pralesem. Z větší části je prostupná, ale s námahou. Suchá půda táhne se jen kolem řek a železnice a jest pokryta pralesem, u Archangelska a na Kole zakrnělým, avšak čím dále k jihu, tím mohutnějším. Hory a kopce jsou pouze na poloostrově Kole. Komunikace jsou jen kolem větších řek. Jsou to obyčejné cesty, místy zdokonalené koly (Prügelweg). V celé archangelské oblasti (počítá se do ní i murmaňský kraj) jsou dvě dráhy: Trať Archangelsk—Vologda a Murmaňská trať. Jinak jsou tu pouze tajné lovecké stezky, které lovci neúnavným pátráním v tundře odkryli a nenápadně poznamenali. Tyto stezky hrály v tamějších bojích velikou úlohu. Řeky v archangelské oblasti jsou většinou splavné, k použití však pouze od polovice května až do konce října. V létě jest stálý den bez nocí (v Murmaňsku vůbec nezapadá slunce). Ke konci léta však začnou kratinké tmy, které čím blíže k zimě rostou na úkor dne, až v zimě jest téměř pouze noc a jen kratičký den nebo jen šero. V této době jsou pověstné polární tmy s polárními zářemi. Sníh a led přichází v říjnu a mizí v květnu. Létu jest kratičké, málo teplé. Komárů však bývá i v Murmaňsku spousta. Zalidnění v archangelské oblasti jest nepatrné. Na celé ploše, třikrát tak velké jako bývalé Rakousko-Uhersko, jest pouze několik set tisíc obyvatelů (Rusové a mongolští Eskymáci).

Za těchto podmínek začaly boje svou povahou v historii válečnictví ojedinelé. Podám chronologicky taktický vývoj těchto bojů, při čemž budu mítí zřetel hlavně na frontu severodvinskou, frontu na dráze Archangelsk—Vologda a frontu oněžskou.

První boje svedli v těchto krajinách Francouzi na vologdské dráze po svém vylodění v Bakarici. Tehdy neznali ještě ani Francouzi, ani bolševici záluďného boje v tundrách. Potyčky svedeny byly na suchých místech kolem trati. Křídla se nekryla, poněvadž

silná tundra pokládala se za nejspolehlivější ochranu boků. Útočilo se čelem. O vítězství rozhodovala zde hlavně odvaha, neboť protivníci se neznali. Kulometry hrály velice důležitou úlohu, poněvadž se bojovalo vlastně o soutěsky. Lesy sice sahaly až k trati, avšak bolševici vybírali si k obraně prostranství jen málo nebo vůbec nezalesněná. Těchto bylo velice málo, a proto bralo se za vděk i s mistry, z nichž byl výstřel pouze na 200—400 kroků. Ústup dál se vždy na desítky verst, než se přišlo na místo vhodné pro obranu. Dělostřelectvo při těchto frontálních bojích bylo umístěno na plochých vagonech improvisovaného obrněného vlaku.

Podobně se vedly první boje kolem řek. Zde však dělostřelectvo bylo umístěno na parnicích, takže mělo větší svobodu jednání. Když se objevilo, že cesty kolem řek jsou v mnoha případech pro dělostřelectvo schůdné, vysadila se děla na břeh. Odtud v případě potřeby mohla z krytu lépe odrážeti útoky nepřátelských lodí (improvisovaných monitorů). Při tom však i zde vedly se s počátku všechny boje frontálně, neboť kolem řeky by obvykle jen pruh suché půdy, široký půl až 3 km.

Když se bolševické síly poněkud zorganizovaly (podzim 1918) a bolševické vedení poznalo svého protivníka, staly se frontální boje bezvýslednými. Anglické i bolševické vedení vidělo nyní, že se musí sáhnouti k jinému způsobu boje. Učiněny pokusy s improvisovanými obrněnými vlaky. To pomohlo jen krátce, než protivník si zaopatřil obranný prostředek. Letadla byla dosti bezmocná, jelikož opěrné body bylo těžko v tamějším terénu odhaliti. Zdálo se, že se veškerý pohyb na frontách zastaví. S tím se však vedení, zvláště anglické, nemohlo spokojiti. Hledaly se prostředky k odpomoci. Našly se. Byli to místní lovci, kteří pomohli a začali hrát na obou stranách velice důležitou úlohu. Svoji znalostí dosud tajených nebo málo známých průchodů i přes silné tundry oživili opět operace. Začal nyní nový boj, ale ne už boj o soutěsky, nýbrž boj o tundru a o průchody přes ní. Byl to boj zvláštního druhu, boj nelitostný, v němž poražená strana obvykle celá vzala za své. Postup býval tento:

Objevil se lovec, který znal stezku tundrou kolem nepřátelského křídla až v týl nepřítele. Za vedení tohoto člověka šla nejprve hlídka stezku prohledati, aby byla jistota, že lovec není zrádce a nemá úmysl vésti vojsko do záhuby. Taková cesta tundrou jest totiž velice riskantní. Celá kolona, která jde na obchvat, musí jíti po ní husím pochodem, vláčeti se bahnem dlouhé kilometry, přelézati nebo přebroďovati se přes bahnité potoky nebo říčky. Kdo stoupl mimo, často se utopil v bahně. Nebezpečí, že se nikdo z útočníků nevrátí, bylo veliké, neboť nikdo si cesty zpět nepamatoval a za porážky nebo ztráty průvodce lidé hynuli v tundře, marně volajíce o pomoc. Takovým způsobem zahynula celá obchvatná kolona bolševická u Tulgasu na Severní Dvině, francouzský obchvatný oddíl na frontě na dráze Archangelsk—Vologda a j. Proto byl průzkum takové stezky nutností, třebaž že se tím ztrácel čas. První takový průzkum tundrou na archangelské frontě v týl bolševiků provedli naši čeští dobrovolci, a to na vzdálenost asi 60 verst.

Podle průzkumu stezky, ruský „tropinka“ zvané, vypracován byl plán útoku, spojený s obchvatem nepřítele v týl. Nepřítel byl nejprve zapleten do frontálního boje, aby přitáhl svoje zálohy i co nejvíce materiálu do přední linie. Tím se docílilo, že kořist byla větší, takže se často najednou mohla celá fronta téměř likvidovati; a pak byla nepřítelova pozornost upoutána na přední linii, takže pro-

tivníkům úskok zpozoroval se teprve tehdy, až bylo pozdě. Obchvatná kolona dala se na pochod ještě před začátkem frontálního boje neb až za boje podle toho, jak dlouhý pochod tundrou měla před sebou. Skládala se obvykle ze dvou nebo tří rot s lehkými kulomety. Více se nedoporučovalo, poněvadž celý podnik byl velice riskantní a musilo se dbátí toho, že nepřítel o stezce ví od jiného lovce, jest proti obchvatu kryt a že se tudíž z celé kolony téměř nikdo nevrátí. Hlavní úlohou takové kolony bylo zameziti nepříteli ústup (stržením mostů) a způsobiti paniku v nepřátelském týlu. Potom dosažení cíle boje nebylo už nesnadné.

Tento nový způsob boje donutil obě strany k velikému členění sil do hloubky. Jelikož stezky tundrami byly často desítky kilometrů dlouhé, byly síly seskupeny do hloubky, třeba i na 100 km. Uvedu příklad: Na Severní Dvině na jaře 1919 bylo několik spojeneckých pluků. Z těchto v první linii po obou stranách řeky nebylo více než tisíc mužů. Všechno ostatní bylo rozčleněno do hloubky na 120 verst. Takový stav byl ovšem částečně vynucen i nedostatkem obydlených míst. Hlavním důvodem však bylo nebezpečí obchvatu.

Tento způsob boje vyžadoval členění do hloubky všech druhů zbraní, neboť bylo nebezpečí, že jednou prohranou bitvou ztratí se veškeré dělostřelectvo, všechny obrněné vlaky atd. Velitelství fronty musilo se uchýlovati daleko dozadu. Bylo třeba dlouhých telefonních linek. Radiové stanice staly se nutností. Jezdecko bylo málo k potřebě. Zásobování bylo nebezpečné a namáhavé. Zabezpečení se musilo prováděti i daleko v týlu. Vesnice, i desítky kilometrů od fronty vzdálené, obehaly se drátěnými překážkami se všech stran a vystavěny byly narychlo sruby. V každém srubu bylo asi pět mužů s kulometem. Předpolí bylo podle možnosti všude postřelováno křížovou palbou kulometů. Mezi sruby byly vybudovány zákopy.

Tímto způsobem každá vesnice u řeky neb u dráhy stala se malou pevností, obsazenou jednou rotou neb až celým praporem (podle velikosti a důležitosti vesnice). Dělostřelectvo zde též nechybělo. Tímto opatřením byl týl zabezpečen. Když bylo třeba podniknouti nějakou akci na přední linii, posunuly se některé posádky o několik etap směrem k frontě, takže se u přední linie nahromadily síly k akci potřebné.

Při obraně musilo se počítati se ztrátou celé první linie se vším mužstvem i materiálem. Když se skutečně takový případ stal, a protiútokem se ztracená posice nezískala zpět, převzala nejbližší posádka v týlu automaticky úlohu přední linie.

Tohoto způsobu boje užívalo se na podzim roku 1918. Osvojily si jej obě strany. Když však přišla zima, všechno se rázem změnilo.

Tundra zamrzla a stala se schůdnou, cesta pro saně vytvořila se kdekoli podle potřeby, doprava vojsk stala se snadnou (na saních), aeroplány opatřené lýžemi místo kol mohly se snéstí kdekoli na rovné půdě, přes zamrzlé řeky mohla přejeti i ta nejtěžší děla, dělostřelectvo stalo se pohyblivějším, poněvadž děla se vozila na saních atd. Naproti tomu kruté mrazy překážely operacím, omezovaly průzkum letadly a nedovoľovaly pobyt v zákopech.

Tyto nově vytvořené podmínky vynutily si opět nový způsob boje. Obchvaty staly se nyní snadnějšími, ale jen na krátkou vzdálenost, poněvadž neproslapaným nebo neproježděným sněhem nedalo se dlouho pochodovati. Na větší vzdálenosti užívalo se nyní lyžařů. Tím vzrostlo množství nájezdů do nepřátelského týlu. Nájezdů zúčastnilo se sice méně lidí než jich chodilo dříve na obchvat, avšak za to

jezdilo se do hlubokého týlu, dělaly se nepříteli obrovské škody ničením telefonů a přepadáváním zásobovacích kolon. Nebezpečí nájezdů donutilo obě strany ke zvětšení zabezpečovací služby, ke zvláštní ochraně spojovacích prostředků atd.

Zima roku 1918—1919 v první své polovici uvedla v život nájezdy, ale jinak zamezila všechny větší podniky. Bolševici se sice pokusili počátkem zimy o pravidelný útok na přední linie, ale bezvýsledně. Sruby útok vždy zadržely. Sváděly se pak už jen malé boje. Přešlo se k přezimování.

V druhé polovici zimy bolševici vzali iniciativu do svých rukou a přerušili přezimování. Vynalezli totiž nový způsob severského válčení. Řídili se zásadou: V polárních končinách v zimě vojsko bez teplého přístřeší jest nemožné. (Dosud byly posice jen kolem vesniček.) Přijeli vždy s dělostřelectvem na saních blíže ke spojenecké posici, asi na vzdálenost 4—5 km, pěchotu posunuli jako ochranu vpřed, zřídili si na rychlo příbytky (zemljanky) pro pěchotu i dělostřelectvo (v lesích) a začali ne útok, nýbrž systematické rozbíjení domků ve vesnici před sebou. Když byly domky zničeny, musili spojenci bez boje ustoupiti zpět k následující vesnici, která byla často hodně daleko. Bez domů by vojsko v těchto končinách zmrzlo. Stavěti zemljanky z ohořelých trámů na místo domů za ostřelování, nebylo možno. Bylo tedy nutno opustiti opevnění a ustupovati zpět. Zde musím podotknouti, že prales sahal vždy až k samé vesnici, takže přiblížení se bolševiků a zřízení příbytku (zemljanek) bylo tím velice usnadněno.

Když byli spojenci takto vypuzeni z vesnice první, opakoval se tentýž manévř o něco později u vesnice druhé. Spojenci tomuto druhu boje mohli špatně čeliti, poněvadž protiútok proti bolševické převaze za krutých mrazů byl bezvýsledný. Málo pomáhaly nyní aeroplány, málo pomáhala těžká pětipalcová děla.

Tento vynález — rozbíjení domů — se bolševikům osvědčil a spojence, kteří měli v úmyslu klidně přezimovati, nemile vyrušil. Tento druh boje měl však pro bolševiky tu nevýhodu, že stál mnoho střeliva a byl pomalý. Užiti se ho mohlo jen při řekách. U dráhy měli spojenci příbytky pohyblivé (vlaky). Na druhé straně nutno přiznati, že tamější vesničky mají jen malý počet domů, takže k tomuto druhu boje sváděly.

Jaro roku 1919 opět vše změnilo. Jarní spousty vod nedovolovaly žádných operací. Posádky ve vesničkách byly od sebe odříznuty.

Když vody zmizely, převzali Angličané iniciativu a začali opět svůj nový způsob válčení. Na Severní Dvině a jejích přítocích (Pinněga, Vaga) objevily se anglické dělostřelecké mořské čluny s děly šestipalcového kalibru. Dosavadní improvizované monitory byly proti těmto mořským jednotkám bezmocné. Dělové čluny ovládly řeku a vesnice kolem, ale zalesněných břehů neovládly. Bolševici nevystavovali se obrovským granátům ve svých vesničkách, nýbrž vystěhovali se s obrannými liniemi do lesů kolem cest poblíže vesnic, kde je dělové čluny těžko vypátraly.

Když nastalo léto 1919, počaly znovu boje s úmornými obchvaty tundrou. Na podzim roku 1919 spojenci archangelskou oblast vyklidili. Stalo se tak, nemýlím-li se, na nátlak anglického parlamentu. Ruské síly, které převzaly samy všechny fronty, odolati bolševikům nemohly. Padl Archangelsk, Murmaňsk a všechny přístavy. Ovoce spojenecké expedice bylo zmařeno. Nejvyšší úspěchy, jichž se spojenci na jednotlivých frontách domohli, byly: Na murmaňské dráze

dostali se až k Oněžskému jezeru, na řece Oněze bolševická fronta zanikla po dráze Archangelsk—Vologda dostali se přibližně 250 verst na jih od Archangelska (do Vologdy jim zůstalo 350 verst), na Severní Dvině dostali se na 350 verst od Archangelska (do Vjatky zůstalo ještě 500 verst), na řece Petoře bolševická fronta zanikla, Severodvinská kolona, která se měla spojit s Čechoslováky, postupujícími ze Sibíře přes Jekatěrinburk a Perm, byla nejbliže od nich 700 verst. Bylo to tehdy, když Gajdova fronta byla u Glazova.

Podal jsem taktický přehled spojeneckých bojů v tundrách. Aby však představa těchto bojů vystoupila určitěji, zmíním se ještě o zásobování, které zde hrálo velikou úlohu.

Archangelská oblast kromě ryb nemá téměř nic k výživě. Angličané musili všechno dovážeti z Anglie jak pro vojsko, tak i pro obyvatelstvo. Zřízeny byly dvě zásobovací základny. Murmaňsk a Archangelsk. Sem se dováželo všechno z Anglie i v zimě. Cestu ledem po moři razily ledokoly (ledoborci). Z hlavní základny rozvážely se potraviny, střelivo a součástky oděvu na jednotlivé fronty. Fronty u drah byly zásobovány snadno, avšak u řek těžko. Bolševici při svém útěku z Archangelska vzali většinu říčních lodí s sebou. Spojencům zůstalo jen několik starých osobních parníků, staré barže a několik maličkých vlečných parníčků. Osobní parníky byly proměněny v bojové jednotky, anebo se jich užívalo na frontě ke spojení. K zásobování musilo se užívatí těžkopádných barží, vlečených parníčky. Cesta jedné barže z Archangelska na severodvinskou frontu, vzdálenou 300 verst, trvala 10—12 dní.

Poněvadž se vědělo, že řeky v zimě zamrznou a paroplavba přestane, zřídila se v týlu fronty u řek skladiště. Sem se na podzim rychle navozilo, co se dalo. Pro nedostatek lodí skladiště tato nebyla zásobena tak, aby mohla živiti frontu po celou zimu. Proto organizovány byly v zimě ještě karavany saní rekvirovaných v tamních vesničkách. Tyto karavany jezdily ze Severní Dviny vždy dvě za týden v polární tmě a za velkých mrazů až do Archangelska. Jedna taková cesta trvala 6—7 dní. Denně se urazilo průměrně 50 verst. Do Archangelska vozily tyto karavany raněné, nemocné, kurýry, dovolence atd. a zpět z Archangelska potraviny, střelivo, oděv; někdy též celé části vojska (posily). Jedna karavana čítala 50—80 saní. Saně byly taženy houževnatými severskými koníky.

Tento způsob zásobování byl velice namáhavý. Musilo se však k němu sáhnouti, aby se předčasně nevyčerpala skladiště.

Z jara, když počalo tátí a objevily se spousty vod, přestalo jakékoli dovážení. Po řece pluly nakupené hory ledu a cesty byly pod vodou. Na tento okamžik jednotlivé posádky byly připraveny. Již před tím daly se jim zásoby na tři neděle. Když se pak řeky očistily od ledu, počalo opět zásobování po řece.

Anglický voják (rovněž i u ostatních spojenců) byl znamenitě zásobován i za těch nejhorších mrazů. Marmeláda, mléko, rýže, maso, čaj atd. nechyběl mu nikdy. Cigaret bylo též dost. Francouzští vojáci měli zde pravidelně svůj „pínav“ (vino). Vezmeme-li v úvahu překážky, s nimiž musil anglický zásobovací sbor zápasiti, musíme říci, že vykonal téměř nemožné.

Nechyběla na ruském severu ani americká YMCA. Její prodejny byly až úplně v přední linii. Staly se též někdy kořisti bolševiků i s prodávacem.